

PS.

ALLEHANDA OM VARJEHANDA

Fågelliv

För en stund sedan hade jag på mot-tagningen en patient som varit i Ålesund och fått ena ögonlinsen utbytt på grund av grå starr. När jag frågade om han märkte någon skillnad sa han: Jau, no ser eg som ein jaktfalk! Falken är en av de fåglar som med rätt eller orätt används i språket för att markera eller förstärka olika uttryck.

Tordmulen (Alca torda) påstås i Norge vara hemfallen åt dryckenskap, »full som ei alke», på samma vis som kajan (Corvus monedula) sägs vara det i Sverige. Troligen är uttrycket en felöversättning av motsvarande danska talesätt: »fuld som en allik», som ju betyder full som en kaja. På skånska heter kaja »alika» och där säger man full som en alika.

Kajans släkting korpens (Corvus corax) svarta färg är upphovet till benämningen »ramsvart», trots att fågeln på svenska numera har det troligen ljudhärmande namnet korp istället för det germanska ravn/ramn (da/no) som man återfinner på isländska – hrafn; tyska – rabe och engelska – raven. »Korpen flyger» heter en film med motiv från vikingatiden av den isländske regissören Hrafn Gunnlaugsson som således själv heter korp i förnamn. Asaguden Oden hade två korpar, Hugin och Munin, som han sände ut i världen. Deras namn betyder ungefär tanken och minnet. Oden kunde så att säga sända ut sina tankar utan att själv förflytta sig. Formen på korpens näbb har förresten inspirerat till att ge processus coracoideus dess namn, det korpliknande utskottet.

Enligt normmännen skall korpen vara tjuvaktig. I Sverige är det skatan som blir anklagad för detta. På norska heter skata »skjor» eller »skjære» liksom i en del svenska dialekter. Namnet skata är samma ord som det norska namnet på fisken rocka, »skate». Grundbetydelsen är spetsig eller vass och namnen tros syfta på skatans spetsiga näbb och långa stjärt respektive rockans vassa svans. När det gäller skatan kan namnet från början ha varit ett s k noa-ord, dvs ett namn man använde för att slippa säga det riktiga. Orsaken var en magisk föreställning om stt man kunde tillkalla det onda genom att nämna det. Jämför t ex

att säga »den onde» om djävulen eller »gräben» om vargen. Det fanns nämligen en hel del folketro knuten till skatan och då var det kanske bäst att bara kalla henne »den spetsiga».

På den gamla borgen The Tower of London har det sedan många hundra år funnits korpar. Idag hålls de i bur, men säkert var de ursprungligen där för att hacka på liken efter avrättade fångar. Towern vaktas än idag av the Yeomen of the Guard, de så kallade »Beefeaters», som utöver att bli fotograferade av turister har till uppgift att sköta korparna. Beefeater-namnet kan ursprungligen ha varit en nedsättande benämning syftande på att dessa soldater i monarkens liv-vakt fick bättre mat än soldater flest.

Trots att det ramsvarta enbäret jämte koriander är huvudkryddan i gin, är det inte därför det finns en ginsort som heter Beefeater. Ordet gin kommer av det latinska namnet på enbär, juniperus. Också den holländska genevern har samma kryddor och samma ursprung till sitt namn.

En släkting till korpen, råkan (Corvus frugilegus), marineras i gin och serveras som delikatess på Hammenhögs gästgivargård i sydöstra Skåne. Råkor-na lever i stora kolonier i höga träd och det är årsungarna man jagar och äter.

På tal om delikatesser finns det en kanske mer accepterad sådan som engelsmännen menar att strandskatan (Haematopus ostralegus, oystercatcher) är speciellt förtjust i: ostron. Strandskatans latinska namn betyder något i stil med blodfotad ostronätare. Det är märkligt att det inte finns något germanskt eller nordiskt ord för ostron då vi från kökkenmöddingfynd vet att stenåldersmänniskorna gärna åt sådana skaldjur. Liksom för en del andra finare maträtter är namnet inlånat från romarna; ostrea, ostrum. Ordet finns på franska som »huître» och på engelska som »oyster». Taket över »i» i det franska huître kallas cirkumflex och betecknar ett utelämnat »s» efter bokstaven. Sätter vi tillbaka s-et får vi (h)uistre och då är det inte svårt att se släktskapet med ostron och oyster. Det sägs att det var munkar som satt och präntade med fjäderpenna som uppfann cirkumflexen

för att slippa skriva »s». Den bokstaven var nämligen svår att skriva och det var lätt att fjäderpennan sprätte i de två svängarna.

Göken (Cuculus canorus) är en fågel som gärna uppträder i barnsånger på grund av att den är så lätt att härma med sin enkla mollters. Evert Taube har skrivit en »Vals i gökottan» om den gamla traditionen att stiga upp tidigt en vårmorgon och ta med sig picknick ut i skogen och lyssna till gökens rop för att spå framtiden. »Norrgök är sorggök, östergök är tröstergök, södergök är dödergök, västergök är bästergök». Astrid Lindgren har gjort denna tradition känd också i andra länder, barnen i Bullerbyn gjorde ju så, som bekant.

En fågel som ofta får symbolisera kärlek är duvan och då speciellt turturduvan (Streptopelia turtur), även om den inte är speciellt vanlig här i landet. »Turtur» är säkert ett ljudhärmande namn efter duvans läte.

I bibeln är duvan närvarande på många ställen och man tänker kanske speciellt på Noa (1 Mos 8: 6–12). Det var faktiskt en korp som var den första fågeln han sände ut, men sedan sände han ut en duva som på sin andra utflykt kom tillbaka med ett grönt olivblad i näbben. Detta har ju senare blivit en symbol för fred och försoning. Höga visan är full av duvor: »... tiden har kommit då vinträden skäras, och turturduvan låter höra sin röst i vårt land.» (2:12), »Dina ögon äro duvor där de skymta genom din slöja» (4:1) etc.

Jesus säger till sina apostlar: »Varen fördenskull kloka såsom ormar och menlösa såsom duvor.» (Matt 10:16). I 1917 års bibel hänvisas det till den gode Paulus när han säger: »... jag skulle önska att I voren visa i fråga om det goda, och menlösa i fråga om det onda.» (Rom 16:19), samt »... varen icke barn till förståndet; nej, varen barn i ondskan, men varen fullmogna till förståndet.» (1 Kor 14:20).

Det var väl ett gott råd att sluta med?
Peter Wetterberg,
Fosnavåg, Norge

(Artikeln har tidigare varit publicerad i Vestlandsnytt, lokaltidning för Herøy och Sande kommun, Norge)